

## Українські духовні цінності у мовотворчості Олесея Гончара (словникові матеріали)

Словникові матеріали, сформовані на основі тритомових «Щоденників» Олесея Гончара та збірки його творів «Далекі вогнища», відображають фрагмент концептосфери «Українська духовність», яка є визначальною для української ментальності.

У словникових статтях, укладених нами для «Словника мови творчої особистості», засвідчуємо глибоке розуміння Олесем Гончаром загальних понять української духовності (духовність, знедуховлення, духовні цінності, внутрішній світ людини) та його емоційно-образне осмислення явищ деградації та декультуризації людства в умовах тоталітарної системи.

Тематичне систематизування словникових матеріалів здійснюємо за допомогою перехресних посилань між словниковими статтями. Моделюємо тематичні підгрупи, які відтворюють процеси духовного відродження, роль високодуховних і богонатхненних людей у розвитку української культури, морально-етичному та естетичному вихованні молоді, утвердженні традицій української духовності тощо.

Систематизовані словникові матеріали засвідчують продуктивність компонентів *духовний* та *духовність* у структурі образних висловів Олесея Гончара: *духовна краса, духовна сфера, духовне здоров'я, духовне добро, сфера духовності, українська духовність* та ін. Варто зазначити, що одинадцятитомний тлумачний «Словник української мови» (1970–1980) не подає жодного подібного стійкого сполучення слів.

Словникові матеріали відтворюють особливу зацікавленість Олесея Гончара проблемами розвитку української мови як духовного коду нації, найвищого вияву духовності.

Подаємо вислови Олесея Гончара про духовну унікальність людей, виняткове значення багатого внутрішнього світу людини («внутрішньої небесності») для всесвітньої гармонії.

Виокремлюємо словникові статті, присвячені відображенню вагомих результатів діяльності творчих особистостей. Подаємо статті про Михайлівський Золотоверхий та Софійський собори.

Окремою рубрикою постають словникові статті про явища дегуманізації та декультуризації. Подано авторське осмислення понять знедуховлення, духовної деградації, занепаду духовного й культурного розвитку в умовах тоталітарної системи.

Ремаркою Див. у кінці словникових статей відтворюємо перехресні посилання між статтями, засвідчуємо тематичну класифікацію лексикографованого матеріалу.

Знаком астериска\* позначаємо реєстрові одиниці, які уже функціонують у мові. В художньо-образній системі письменника вони набувають нових семантичних відтінків або постають у складі яскравих образних висловів, перифраз, афоризмів тощо.

Зібрані матеріали корисні для системного дослідження ідіостилю Олеся Гончара, вивчення закономірностей духовного і культурного розвитку України, моделювання мовної та концептуальної картин світу.

## 1. Духовні цінності як вагомий чинник Українського Відродження.

### 1.1. Загальні поняття української духовності.

**духовність\***: **українська духовність**. Духовні надбання та культурні цінності українців. *Чимось для мене вони дуже схожі між собою – оці троє: Скворода, Тичина, Козловський. Як три брати у вічності. Що їх єднає? Найбільше, мабуть, українська духовність. Внутрішня гармонійність. Устремління до ідеалу* (О. Гончар, Щоденники, 1990, т. 3, 292). – Див. **духовне життя**; **духовні цінності**; **духовне добро**; **духовна краса**; **титан духом**; **мова як духовний код нації**; **люди найталановитіші**;

**цінність\***: **духовні цінності**. Те, що має духовну вартість, входить до сфери духовності (мова, твори літератури, мистецтва, народні звичаї, архетипи культури). *Потреба зберігання духовних цінностей має бути в сучасній людині такою ж сильною, як і вроджений інстинкт самозбереження. І це стосується всього: і землі, та вод, та повітря планети, і народного звичаю, і мови, і пісні* (О. Гончар, Щоденники,

1986, т. 3, 87). – Див. **духовна сфера; духовне життя; духовне здоров'я; духовна цитадель; храм книги; світилице науки; українська мова як духовний код нації; слово – категорія моральна; чистота й цнотливість нації; люди найталановитіші;**

**здоров'я\*:** **духóвне здоров'я.** Висока моральність, богошанування, повага до людей та традицій народу, утвердження духовних і культурних цінностей нації та людства. *Український народ був одним із найрелігійніших у світі, й це додавало йому духовного здоров'я* (О. Гончар, Щоденники, 1988, т. 3, 186). – Див. **духовна краса; богонатхненний; боговдохновенний; морально-естетичний; чистота й цнотливість нації; собори душ бережить; людина людині повинна світити;**

**добро\*:** **духóвне добрó, уроч.** Мова народу як духовна основа та рушій його розвитку. *Масмо витворену протягом віків мову дивовижно багату, одну з найбагатших у світі, барвисту, запашну, розмаїту, здатну активно жити і розвиватись, придатну для найскладнішої художньої і наукової творчості. Злочином було б занедбати таке неоціненне духовне добро* (О. Гончар, Щоденники, 1964, т. 1, 341). – Див. **українська мова; рідна мова; рідне мовне середовище; мова як духовний код нації; національна мова як вищий вияв духовності; абсолютне естетичне чуття; невідцвітне у віках слово Тарасове;**

**краса\*:** **духóвна краса, уроч.** Найвищий рівень духовності, зразок гуманізму, людинолюбства. *Ісус Христос, цей тесляр із Назарета, молодий мислитель, зостається ось уже 2000 літ ідеалом духовної краси. І що знала історія могутніше за його наскрізь гуманне вчення?* (О. Гончар, Щоденники, 1968, т. 2, 9). – Див. **Бог-творець; Найвищий Розум; Небесний Покровитель; духовна сфера; духовні цінності; внутрішня небесність; людина людині повинна світити.**

## 1.2. Процеси Українського Відродження.

**відрóдження\*:** **духóвне відрóдження.** Повернення до духовних традицій українського народу, осмислення ролі Божого закону в житті людей, поширення біблійної літератури, відновлення церковних споруд та ін. *Микола Білоград пише із Сухой: відкрили церкву! Після тривалих глумлень, тяганини... Оскільки в церкві, перетвореній на комору, ще повно*

пшениці, то святили воду й панахиду правили біля церкви. Люду з'їхалося з Перегонівки, з Улинівки, звідусіль... Отже, **духовне відродження**, набуваючи різних форм, відчувається навіть у Сухій (О. Гончар, Щоденники, 1989, т. 3, 257). – Див. **вітри оновлення; буря відродження; Українське Відродження; небесність; religio – совісність; собори душ бережіть; Михайлівський Золотоверхий собор;**

**дух\*:** **дух оновлення життя.** Значні зміни в суспільній свідомості. | Образно. *Завершився сьогодні V з'їзд учителів республіки. Він став значною подією. Розумні люди виходили на трибуну, порушували важливі проблеми. Дух оновлення життя – він таки почувається. Доля рідної мови хвилює багатьох* (О. Гончар, Щоденники, 1987, т. 3, 146). – Див. **вітри оновлення; вітер свободи; духовне відродження; Українське Відродження; доба нового мислення;**

**євшан-зілля\*:** **духовне євшан-зілля, поет., уроч.** Почуття глибокого патріотизму, справедливості, свободи; символ піднесення національної гідності. | Образно. *Розбудити східні регіони! Дати мільйонам отих окрадених, оболванених в епоху тоталітаризму людей ковток свободи, урок національної гідності, дати відчутти пахощі **духовного євшан-зілля**, і вони прозріють, вони стануть людьми!* (О. Гончар, Щоденники, 1990, т. 3, 301). – Половецька легенда про євшан-зілля, або полин вміщена в Галицько-Волинського літописі під 1201 роком. Понюхавши цього зілля, половецький хан Отрок повернувся в рідну землю, сказавши: «Краще на своїй землі кістками лягти, аніж у чужій славному бути». – Див. **євшан-зілля духу українського; сонячний дух України; незламний дух козацьких натур; степова, сонячна, козацька, незрівнянна Україна; духовне відродження; духовні цінності;**

**євшан-зілля\*:** **євшан-зілля духу українського, поет., уроч.** Почуття глибокого патріотизму, справедливості, свободи; символ піднесення національної гідності. | Образно. *В східних регіонах мільйони знедуховлених, позбавлених чуття національної гідності. І вони не винуваті, їх від колиски вчили відступництву від мови, від нації, вчили науки безликості. Відродити їх! Вдихнути в них **євшан-зілля духу українського**, дати відчутти біоструи гідності, честі – і вони, я певен, прокинуться, стануть людьми. Адже в них не згасла мужність* (О. Гончар, Щоденники, 1990, т. 3, 283–284). – Див. **духовне євшан-**

зілля; духовне здоров'я; сонячний дух України; незламний дух козацьких натур; степова, сонячна, козацька, незрівнянна Україна.

### 1.3. Високий світ української духовності.

**богонатхненний**, -а, -е, *уроч.* Надзвичайно гарний, красивий, створений з Божої волі. *Витвір* [св. Софія] *справді богонатхненний*, як казали колись... *І, може, вища сила відвела в останню мить від нього чорну руку руйнівника* (О. Гончар, Щоденники, 1975, т. 2, 228); *Вульгарний атеїзм нічого високого не створив, все найпрекрасніше – то все богонатхненне. Досить глянути на Софію, на Андріївську церкву, щоб у цьому переконатись* (О. Гончар, Щоденники, 1978, т. 2, 354); *Часто чую останнім часом: християнство – це міф... Та навіть якщо й так, то який це прекрасний, людяний міф, сповнений незрівнянної світлоносії сили! Дав такий розгін цивілізації, зміцнив мораль, гуманізував життя цілих народів, осяяв чистотою всіх нас, хто здатен вірити... Нічого ж вищого, гуманнішого за це вчення! Воно справді богонатхненне... І кого тільки торкнулось це слово – там Мікеланджело, там Бах, там Шевченко...* (О. Гончар, Щоденники, 1991, т. 3, 360. – Засвідчено у Словнику української мови Д.І. Яворницького. – Див. **боговдохновенний; богообраний; ласка Божа; Бог-творець; духовна краса; виквіт душі; високі висоти; спів з небес; народ-красолюб;**

**світ\***: **світ високого**, *уроч.* Високі богонатхненні досягнення людства у сфері літератури, мистецтва, архітектури, народних промислів тощо; духовний світ, сфера духовності. *Біля св. Софії. Як тут тихо, як одразу входили у світ високого, – сама молиться душа* (О. Гончар, Щоденники, 1975, т. 2, 228). – Див. **духовна сфера; духовна краса; небесність; внутрішня небесність; висока блакить українського неба; свята блакить неба; спів з небес; свята Софія; Михайлівський Золотоверхий собор; народ-красолюб;**

**блакить\***: **святá блакить [не́ба]**, *поет., уроч.* Про красиве голубе небо Божої світобудови. | Образно. *Чому такі гарні діти в колясках? Може, що бачать весь час над собою небо, його святу блакить* (О. Гончар, Щоденники, 1973, т. 2, 156). – Див. **висока блакить українського неба; Покровитель Небесний; море блакиті; арка небесна;**

**висота\*:** **високі висоти**, *уроч.* Високий рівень духовності, здатність до поетичного світосприймання. | Образно. *Бути на високих висотах, де царює поезія... Де сяють темні зорі очей... Де все, що бачиш, – свято: дерево, злива дощу з «колиби», озеро внизу... Невже після цього знову жорна буднів?* (О. Гончар, Щоденники, 1969, т. 2, 48). – Див. **вершинність; вершинний; абсолютне естетичне чуття; титан духом; чутливий, як арфа; високі мальви поезій; духовна краса.**

#### 1.4. Високодуховні люди з багатим внутрішнім світом.

**люди\*:** **люди в білих сорочках**, *уроч.* Благородні, широсердні люди з високим рівнем духовності, багатим внутрішнім світом. | Образно. *Душа часто сумує за людьми в білих сорочках. За людьми великодніми. Дідусями, бабусями.. Такі ж чисті душі були їхні, як сорочки великодні* (О. Гончар, Щоденники, 1969, т. 2, 57). – Алюзія на **люди в білих шатах** з «Одкровення» Іоанна Богослова – мученики, які постраждали за Христа і віру Христову. – Див. **найрелігійніший; найлюдяніший; люди великодні; духовна краса; духовні цінності; чистота й цнотливість нації;**

**люди\*:** **люди змістовні, неміщаністі**. Про людей з багатим внутрішнім світом, високою духовністю, національно свідомих, гордих, незалежних. *Сильне враження лишилось від поїздки по Шевченківських місцях. ..Всюди на шляху нам зустрічались люди змістовні, неміщаністі, не ті жалюгідні покручі, що соромляться своєї приналежності. Бачили людей привітних, скромних, але внутрішньо незалежних, свідомих себе. Таких, що вміють дорожити, вміють берегти. А доки вмітимем дорожити, доти будемо людьми!* (О. Гончар, Щоденники, 1982, т. 2, 524). – Пор. протилежне: **манкурт; знедуховлені; пігмеїстий думкою.** – Див. **національна гордість; люди великодні; люди найталановитіші; мозок нації; геній нації; національна самосвідомість; генетична могутність нації.**

#### 1.5. Спілка письменників України – духовна твердиня нації.

**цитадель\*:** **духовна цитадель**, *уроч.* Про Спілку письменників України, яка об'єднує патріотичних та прогресивних письменників, які постійно дбають про духовний розвиток свого народу, самовіддано

відстоюють національні інтереси, є надійною опорою української інтелігенції. *Але я не можу не оцінити того, якою величезною була їхня (і всієї Спілки) роль в здобутті незалежності України! Пішли на майдани, пішли до людей, в надрах Спілки зародився Рух, Товариство української мови – ніхто, гадаю, не зробив більше для успіху Референдуму, як наша творча інтелігенція, письменники, і наша «Літературна Україна»!.. І ось тепер ті літературні бомжі, що в кущах відсиджувались, пиячили по притонах, тепер повилазили, як таргани, і давай паплюжити Спілку і весь її актив... Хтось їх спрямовує, розгортаючи цю дику кампанію зла досить синхронно, цілиться по найдостойніших, насамперед по самій Спілці, що протягом багатьох літ була **духовною цитаделлю**, центром протистояння силам тоталітаризму (О. Гончар, Щоденники, 1992, т. 3, 446). – Пор. назву збірки вибраних творів українського поета, ученого-археолога, політичного діяча Олега Ольжича (1907–1944) «Цитаделя Духа» (Братислава, 1991). – Див. **духовна твердиня нації; духовний лідер нації; духовне ядро; ядро національної культури; творча інтелігенція; письменник – нервова клітина нації; люди найталановитіші; генетична могутність нації**.*

### 1.6. Богонатхненні творці високої духовності.

**талант\***: **талант, що од Бóга**, уроч. Про Ніну Митрофанівну Матвієнко (нар. 1947) – видатну українську співачку, народну артистку України, лауреата Державної премії ім. Т.Г. Шевченка, Героя України, члена Спілки кінематографістів. *Просто читає її листи до друзів, інтимно, тихо читає сповідь тієї чудодійниці з Богданівки [Катерини Білокур], а постає ціла доля народу. Сама Ніна Матвієнко тут розкрилася як першокласна драматична актриса – безмежно щира, правдива, емоційна. Якщо є зараз в нашій культурі дочка Заньковецької, то це вона, Ніна Матвієнко, **талант, що од Бога** (О. Гончар, Щоденники, 1981, т. 2, 447). – Ніна Митрофанівна Матвієнко – солістка Хору ім. Григорія Верьовки та Національного ансамблю «Київська камерата». Виконує народні, обрядові, ліричні, гумористичні пісні, пісні-балади, українські пісні XVII – XVIII («Ой, летіли дикі гуси», «Чарівна скрипка», «Котику сіренький», «Коліскова Зорі», «Наливаймо, браття», «Квітка-душа» та ін.). У фільмографії Н.М. Матвієнко: «Співає Ніна Матвієнко», «Солом'яні*

дзвони», «Осяяння», «Тронка», «Пропала грамота», «Гори димлять», мюзикл «Сорочинський ярмарок» та ін.). – Див. **наш маленький геній; українське колібри; спів з небес; сріблястий ангельський голос; люди найталановитіші;**

**орфей\***: **золотоголосі орфеї України, поет., уроч.** Про українських співаків з прекрасними вокальними здібностями, які представляють досягнення української культури на світовому рівні. | Образно. **Золотоголосі орфеї України – так атестують наших співаків в іноземлях** (О. Гончар, Щоденники, 1968, т. 2, 16). – Орфей (дав.-гр. Ὀρφεύς) – напівміфічний уславлений співець і поет, персонаж давньогрецької міфології. Син річкового бога – фракійського царя Еагра (за іншими міфами – Аполлона) та музи Калліопи – покровительки співів – був настільки талановитим, що слухати його музику й пісні сходилися люди, звірі та, навіть, дерева зі скелями. Орфей отримав в дар від Аполлона золоту ліру, яка стала його основним інструментом. – Див. **гордість нашої культури; ювілейний вечір Дмитра Гнатюка; музей Соломії Крушельницької; сріблястий, ангельський голос; спів з небес; наш маленький геній; люди найталановитіші.**

### 1.7. Українська мова як вищий вияв духовності.

**мова\***: **мова як духовний код нації.** Мова як засіб відтворення та утвердження системи морально-етичних та естетичних цінностей, важливих для збереження нації та увиразнення її особливостей в полікультурному просторі. *То сьогодні виступив по радіо зі словом привітання до учасників свята. Зімпровізувалось хвилин на 15 і, кажуть, нібито вдало. Уславлення мови як духовного коду нації* (О. Гончар, Щоденники, 1988, т. 3, 190). – Див. **національна мова як вищий вияв духовності; українська мова; рідна мова; національна мова; рідне мовне середовище; духовне добро; невідцвітне у віках слово Тарасове;**

**мова\***: **національна мова як вищий вияв духовності.** Мова як засіб відображення ментальності народу, його специфічних особливостей, системи національних духовних цінностей. *Якщо народи наші все це переживуть і не самознищаться, якщо з просвітленим розумом підуть у далеч майбутнього, то вистачить їх, треба думати, й на*



*таке: озирнувшись у наше, побачать епоху глибоко трагічну, людей, змучених чварами, тривогами й зраних культами, і водночас все ж побачать і їхній подвиг – подвиг віри й невимовно тяжкої боротьби з заблудженнями, подвиг самозречного захисту природи, життя на планеті й такого важкого відстоювання **національних мов як вищого вияву духовності** (О. Гончар, Щоденники, 1987, т. 3, 154). – Див. **мова як духовний код нації; мова – душа народу; українська мова; рідна мова; національна мова; рідне мовне середовище; духовне добро.***

### 1.8. Собори української духовності.

**собор\*:** **Михайлівський Золотоверхий собор.** Православний монастир на честь Архангела Михаїла в Києві, споруджений 1108–1113 рр. онуком Ярослава Мудрого київським князем Святополком Ізяславичем. *Ось розглядаю макет Михайлівського Золотоверхого собору (пам'ятка архітектури XII ст., знищений 1934–1936 рр.); макет Успенського собору Києво-Печерської лаври (арх. пам'ятка XI ст., знищений 1941 року). Натхненні прекрасні витвори людського духу, ті, що пережили монголів, ті, що їх тисячу літ не могли зрушити вітри часу... А в XX віці – знищено... (О. Гончар, Щоденники, 1975, т. 2, 210); Як свідчать нещодавно виявлені архівні документи, наукова громадськість і України, й Москви пробувала врятувати Михайлівський собор. Однак Постишев, Балицький та інші доморощені герострати таки домоглися свого (О. Гончар, Щоденники, 1989, т. 3, 245); Одним із найбільших злочинів сталінського вандалізму є зруйнування Михайлівського Золотоверхого собору в 1935 році. Злочин перед світовою культурою! Будь-що майбутня Україна має відбудувати цей шедевр XII ст., що постав перед киянами в 1113 році. Уцілів від татар. Але не уцілів від динамітів Постишева та Затонського (цей «нарком», вистужник Москви, писав тоді: «По поводу Михайловского собора любители старья поднимают шум...»). Отже, я теж «любитель старья» і кажу: катюги, поверніть нам візантійські мозаїки XII віку, іконостас українського бароко, унікальні срібні царські врата, даровані гетьманами... Де те все, що належить Україні? (О. Гончар, Щоденники, 1992, т. 3, 439); Серед хаосу й безладі та дикої гіперінфляції все ж ми звернулися до громадян України із закликом відбудувати на київській горі Михайлівський Золотоверхий (шедевр двох епох: XII сто-*

ліття і XVII–XVIII – розквіт бароко). Сталінські гауляйтери знищили, а ми відбудуємо на подив усьому людству. Та чи вдасться? (О. Гончар, Щоденники, 1993, т. 3, 471); Учора давав інтерв'ю для телевізії. Про намір відродити зруйнований сталінськими гауляйтерами (Постишевим, Косіором, Затонським) Михайлівський Золотоверхий. Надія є. Але чи доживу? (О. Гончар, Щоденники, 1993, т. 3, 492). – Михайлівський Золотоверхий собор було знищено радянськими партократами 1935 р. Відбудовано собор 1998 р., відкрито на День Києва. На будівлі собору 2011 р. встановлена меморіальна дошка Олесю Гончару, який доклав чималих зусиль для відновлення історичної пам'ятки. Собор прихистив учасників Революції гідності 2013 р. У серпні 2015 р. на мурах Михайлівського Золотоверхого з'явилася Стіна пам'яті загиблих захисників України. – Див. **доморошені герострати; душители культури; цивілізований розбійник; тоталітарний терор;**

**Софія: святá (св.) Софія.** Визначна пам'ятка історії та архітектури України, розташована на Софійській площі м. Києва; Софія Київська, Софія, Софійський собор. *Біля св. Софії. Як тут тихо, як одразу входиш у світ високого, – сама молиться душа* (О. Гончар, Щоденники, 1975, т. 2, 228); *Софія – душа Києва, душа України. Ніде так, як тут, не відчуваєш силу творчого генія, могутній поетичний дух нашого народу* (О. Гончар, Щоденники, 1975, т. 2, 228); *Перший раз над Софією реальна загроза зависла в 30-ті роки після зруйнування Михайлівського собору, коли випрямлялась дорога для Постишева і Софія Київська виявилась на заваді... Тоді її нібито врятував Варту (колишній міністр закордонних справ Франції) як святу споруду, котру будував «батько нашої королеви» (отієї Анни-Регіни)* (О. Гончар, Щоденники, 1977, т. 2, 324); *Жду не діджудь завтрашнього дня: виписуюсь, їду в Україну Цілий ранок перед очима сяє свята Софія, розквітлі садки бачу на київських схилах... Ніколи, здається, ще так не скучав* (О. Гончар, Щоденники, 1987, т. 3, 144); *Подарував їй [матері Терезі] альбом про св. Софію і «Собор» (роман-газету), що про нього вона вже чула в Москві й побажала мати* (О. Гончар, Щоденники, 1987, т. 3, 158). – Софія Київська збудована 1037 р. київським князем Ярославом Мудрим; названа на честь святої Мудрості Божої. – Див. **Софійський собор; софіївські фрески; богонатхненний; боговдохновенний.**

## 1.9. Духовна унікальність та творчі висоти талановитих людей.

**собор\*:** **собори душ бережіть**, *уроч.* Заклик бути совісними, гуманними, високодуховними, зберігати чистоту душі і помислів. | Образно. *Собори душ бережіть... «Тобто совість в душі бережіть!»* (О. Гончар, Щоденники, 1968, т. 2, 23). – Див. **духовна краса; чистота й цнотливість нації; люди великодні; людина людині повинна світити; religio – совісність;**

**унікальність\*:** **духовна унікальність.** Виняткові особливості духовного світу людини; вияв специфіки її таланту, творчих здібностей. *Суть людини – в її духовній унікальності. За всю історію людства не з'явилося двох генетично однакових людей* (О. Гончар, Щоденники, 1970, т. 2, 66). – Див. **люди найталановитіші; духовна сфера; геній світового масштабу; усесвітній інтелектуал; талант, що од Бога; наш маленький геній; дух людського генія; національна гордість; когорта славетних; людина-легенда; титан духом;**

**віквіт\*:** **віквіт душі, поет.** Результат одухотвореної творчої праці та осмислення людиною краси й гармонії Божого світу. | Образно. *Ніщо не має значення. Ніщо, крім того, що було творчістю, **віквітом душі.** Та ще має значення оцей веселий голос синички, що озивається за вікном, віщує весну* (О. Гончар, Щоденники, 1986, т. 3, 86). – Див. **сонячність життя; миттєвості щастя; богонатхненний; боговдохновенний; моя пектораль; високі висоти; високі мальви поезій; духовна краса.**

## 2. Знедуховлення і деградація соціуму в умовах тоталітарної системи.

### 2.1. Поняття знедуховлення та моральної деградації.

**знедуховлення, -я, с.** Утрата духовності, перевага матеріальних потреб над духовними цінностями. *Його [Д.І. Яворницького] непокоїло, скажімо, чи достатньо готові ми зустріти еру технізовану, чи не ширитимуться за нових умов явища **знедуховлення, самовпевненого, навіть агресивного*** (О. Гончар, Далекі вогнища, 1987, 274); *Бо чому ж запанувало всюди оце дике, стихійне, антитворяще, звідки таке падіння моралі, таке **знедуховлення життя, державне занедбання культури? Наші державці ніяк не хочуть втямити, що без культури повноцінної держави не збудувати. Націю сьогодні ведуть сліпі, у більмах пово-***

*дири* (О. Гончар, Щоденники, 1993, т. 3, 496). – Див. **знедуховлені; бездуховність; бульварне читиво; чорна діра бездуховності; Чорнобиль бездуховності;**

**бездуховність**, -ості, ж. Відсутність або низький рівень духовності; надання переваги матеріальним цінностям; знедуховлення. **Бездуховність.** *Все зведено майже до тваринного існування: погамувати голод, жагату інстинктів* (О. Гончар, Щоденники, 1986, т. 3, 89). – Див. **знедуховлення; чорна діра бездуховності; Чорнобиль бездуховності; духовне озлидніння; дегуманізація;**

**дух\***: **диявольський дух розтління й руйнування здорових національних оснóв, несхв.** Моральний занепад, розбещеність, деградація людини або суспільства внаслідок зневажання та руйнування ними моральних традицій народу, його культури, духовних цінностей. *І чи не тому з такою люттю й послідовністю «огоньковська» мафія цькує кращих сучасних письменників Росії? І хіба цей диявольський дух розтління й руйнування здорових національних основ не почувється сьогодні й у нас, в Україні?* (О. Гончар, Щоденники, 1988, т. 3, 207). – Див. **знедуховлення; бульварщина; бульварне читиво; духовна деградація; духовне озлидніння.**

## 2.2. Духовне озлидніння в умовах тоталітарної системи.

**Чорнобиль: Чорнобиль бездуховності.** Значне, катастрофічне зниження рівня культури, духовності, моральна деградація суспільства, що є загрозою для існування країни. | Образно. *То що ж визнати, що Чорнобиль бездуховності вічний? Тоді для чого ж ми? Якщо не вірити, що дух воскресне і світлі віки настануть?* (О. Гончар, Щоденники, 1991, т. 3, 353). – Див. **духовний Чорнобиль; знедуховлення; бездуховність; чорна діра бездуховності; найобдуртійший; ніби після татарщини; бульварщина; духовне озлидніння;**

**діра\*:** **чорна діра бездуховності.** Втрата людьми духовних цінностей, яка супроводжується занепадом їхнього життя. | Образно. *Є й таке, хай і напівмістичне, пояснення: над Україною з'явилася чорна діра бездуховності, ось тоді і явився Чорнобиль* (О. Гончар, Щоденники, 1989, т. 3, 262). – Чорна діра – ділянка простору або часу, гравітаційне

тяжіння якої настільки велике, що з неї не можуть вийти навіть об'єкти, які рухаються зі швидкістю світла. – Див. **знедуховлення; Чорнобиль бездуховності; ніби після татарщини; духовне зубожіння;**

**озлидніння: духовне озлидніння.** Надзвичайне, крайнє збідніння, занепад морального, духовного і культурного життя; духовне звиродніння, змізерніння. *А біля пирога слави – товкотнеча. Пропонує хтось видати навіть енциклопедію письменників-фронтовиків (?). Всі страсті лише довкола своєї персони. Духовне озлидніння, тупість, озлобленість, маразм* (О. Гончар, Щоденники, 1975, т. 2, 214). – Див. **знедуховлення; бездуховність; чорна діра бездуховності; Чорнобиль бездуховності; пігмеїстий думкою; літнедоумок;**

**зубожіння\*:** **духовне зубожіння.** Занепад духовності; зневажання високих моральних та естетичних цінностей; знедуховлення. *Америка нагадує Римську імперію часів занепаду. По духовному зубожінню нагадує. Панує культ голих жіночих ніг. Всі вітрини, всі видання присвячені зображенню ніг, п'яним обіймам, порнографії* (О. Гончар, Щоденники, 1955, т. 1, 189). – Див. **знедуховлення; бездуховність; чорна діра бездуховності;**

**найобдérтіший,** -а, -е, *зневажл., ірон.* Доведений до найвищого ступеня матеріального й духовного занепаду; занехаяний, занедбаний найвищою мірою. – *Коли приїдеш в село і хочеш найти клуб, то шукаєш найобдérтішу хату: оце і є клуб* (О. Гончар, Щоденники, 1955, т. 1, 200). – Див. **занехаяніший; ніби після татарщини;**

**татáрщина\*:** **ніби після татáрщини.** Руйнівні наслідки більшовицької декультуризації, подібні до тих, які залишали після себе в Київській Русі монголо-татарські завойовники у XIII–XIV ст. | Образно. *Тут на лікуванні й Ф.Т. Моргун (секретар Полтавського обкому КПУ). Десь добув книжку, видану в Петрограді 1917 р., про маєтки та парки Харківської губернії. Сидимо увечері, розглядаємо. Ніби поринаємо в античний світ. Білі палаци з колонадами, альтанки, парки, геніальної архітектури церкви... Іконостаси. Кахляні печі в козацьких будинках. Навіть коморки, колодязі, стайні – все свідчить про розум, дбайливість, естетичний смак людей... Краєвиди парків з тополями чарують, як пісня... Все зникло з лиця землі, все знищено, зруйновано, zostались пустеля і свиноферма – як вершина цивілізації. Ніби після татарщини*

(О. Гончар, Щоденники, 1987, т. 3, 142). – Див. **татарщина; дика азійчнина; імперія північних хижаків; доморошені герострати; душители культури.**

### 2.3. Нищителі української духовності й культури.

**душитель\*:** **душители культури**, *зневажл.* Узагальн. назва для тих, хто нищить культурні надбання народу, руйнує його традиції, перешкоджає розвитку культури, освіти, науки. | Образно. *Сказав про все, що на душі наболіло. Нарешті воздав їм, нищителям української мови, душителям культури. Вітають усі, особливо брати-націонали* (О. Гончар, Щоденники, 1987, т. 3, 164). – Див. **глумитель; нищителі української мови; доморошені герострати; ватченки; шамоти; розгул русифікації; розгул сучасної валуєщини; Чорнобиль бездуховності;**

**книгодушители**, *-ів, мн., зневажл.* Узагальн. назва для тих, хто протидіє українському книгодрукуванню та розповсюдженню українських книг. | Образно. *Щойно подзвонив Ярема Гоян, директор [видавництва «Веселка»]. Видавництво у страшенній скруті, ціни на книжки державні книгодушителі підняли фантастично, люди не мають за що купувати* (О. Гончар, Щоденники, 1992, т. 3, 428). – Див. **доморошені герострати; душители культури; армія бюрократів; знедуховлення; бульварщина; бульварне читиво;**

**нищителі\*:** **доморошені нищителі мови**, *зневажл.* Узагальн. назва для тих, хто планомірно протидіє розвитку української мови та її функціонуванню в усіх сферах суспільного життя в Україні. | Образно. *Ті двоє, що приїздили з найвищої «хати»... – чи були вони щирі в своїх словах, чи тільки вміло вигороджували наших доморощених нищителів мови, вигублювачів душі народної?* (О. Гончар, Щоденники, 1987, т. 3, 159). – Див. **нищителі української мови; розгул русифікації; розгул сучасної валуєщини; розгул «відмовлянь»; мовоненависник; українська мова.**

### Джерела

1. Гончар О.Т. Щоденники: у 3-х т. / упор. В.Д. Гончар. – Київ: Веселка, 2008. – Т. 1–3.

2. Гончар О.Т. Далекі вогнища: Нові твори. – Київ: Рад. письменник, 1987. – 287 с.